

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.1>

МЕЛЬНИК В.І.

**ГЕНЕЗИС БЕЗПЕКИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ФЕНОМЕНУ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
(ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ)**

**THE GENESIS OF SECURITY AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON
ON UKRAINIAN LANDS
(FROM ANCIENT TIMES TO THE DECLARATION OF INDEPENDENCE)**

Генезис безпеки як соціально-економічного феномену бере свій початок у біологічній природі існування людини, яка виступає всезагальною основою будь-якої життєдіяльності. Тож метою цієї статті є дослідження історичного розвитку появи системи економічної безпеки на українських землях від найдавніших часів до проголошення незалежності нашої держави. Вже за часів княжої доби прослідковується тенденція до існування заходів, спрямованих на захист економічного аспекту безпеки; перш за все мова йде про потребу окремих категорій населення сплачувати данину. Примітно, що подібна практика на українських землях існувала й до початку княжої доби, адже ще до утворення Київської Русі поляни сплачували данину сильнішим сусідам – хазарам і норманам. Данина сплачувалася, у тому числі для забезпечення функціонування державного апарату, що сприяло виконанню ряду завдань та широкого кола функцій, спрямованих у тому числі на протидію тогочасним загрозам безпеці. Після «занепаду» Київської Русі важливе значення у питанні правового забезпечення економічного захисту держави, порівняно з іншими державними утвореннями на українських землях, відіграло саме Галицько-Волинське князівство. Ключовою метою козацьких універсалів стала необхідність стимулювання розвитку економічних відносин, що мало б досягатися внаслідок існування гарантій правового захисту їх учасників із боку держави. Конституція Пилипа Орлика не містила прямих вказівок стосовно обов'язку держави забезпечувати власний економічний захист, проте, беручи до уваги умови, за яких було укладено договір, доцільно припустити визнання останньої своєї значимої монопольної ролі щодо захисту економічної безпекової складової. У часи перебування у складі Російської імперії в юридичних документах почали використовувати термін «безпека». Під згаданою дефініцією було прийнято розуміти діяльність, спрямовану на боротьбу з державними злочинами. В Універсалах Української Центральної Ради були визначені кроки по створенню та розбудові Української держави від статусу автономії до самостійного суб'єкта. У 1934 р. у СРСР на державному рівні було запроваджене поняття «державна безпека» та утворене Головне управління державної безпеки. Початок 1990-х рр. ознаменувався поживаленням інтересу з боку науковців і суспільних діячів до проблеми економічної безпеки. У практичному плані було досягнуто певних успіхів, зокрема, поняття «економічна

безпека» ввійшло до нормативно-правової лексики законодавчих документів та зайняло позицію в дискусіях з економічних питань.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, княжа доба, козацькі універсали, гетьманат, Російська імперія, СРСР.

The genesis of security as a socio-economic phenomenon originates in the biological nature of human existence, which is the universal basis of any life activity. Therefore, the purpose of this article is to study the historical development of the emergence of the system of economic security on Ukrainian lands from the earliest times to the declaration of independence of our state. Already in the times of the princely era, a trend towards the existence of measures aimed at protecting the economic aspect of security has been observed; first of all, we are talking about the need of certain categories of the population to pay tribute. It is noteworthy that a similar practice existed on Ukrainian lands even before the beginning of the princely era, because even before the formation of Kyivan Rus, the glades paid tribute to their stronger neighbors – the Khazars and the Normans. The tribute was paid, including to ensure the functioning of the state apparatus, which contributed to the performance of a number of tasks and a wide range of functions aimed, among other things, at countering contemporary security threats. After the decline of Kyivan Rus, the principality of Galicia-Volhynia itself played an important role in the issue of legal support for the economic protection of the state, compared to other state entities on Ukrainian lands. The key goal of the Cossack universals was the need to stimulate the development of economic relations, which should be achieved due to the existence of guarantees of legal protection of their participants from the state. The Constitution of Pylyp Orlyk did not contain direct instructions regarding the duty of the state to ensure its own economic protection, however, taking into account the conditions under which the treaty was concluded, it is reasonable to assume the recognition of the last significant monopoly role in the protection of the economic security component. During the stay in the Russian Empire, the term of security began to be used in legal documents. Under the mentioned definition, it was accepted to understand the activity aimed at combating state crimes. The Universals of the Ukrainian Central Rada defined the steps for the creation and development of the Ukrainian state from the status of autonomy to an independent entity. In 1934, the concept of state security was introduced at the state level in the USSR and the Main Directorate of State Security was created. The beginning of the 1990s was marked by a revival of interest on the part of scientists and public figures in the problem of economic security. In practical terms, certain successes were achieved, in particular, the concept of economic security entered the regulatory vocabulary of legislative documents and took a position in discussions on economic issues.

Key words: security, economic security, princely age, Cossack station wagons, Hetmanate, Russian Empire, USSR.

Вступ. Генезис безпеки як соціально-економічного феномену бере свій початок у біологічній природі існування людини, яка виступає всезагальною основою будь-якої життєдіяльності. Вихідним пунктом її розвитку слугує один із фундаментальних біологічних інстинктів – самозбереження. І саме останній дає поштовх основним потребам, спрямованим на збереження життя. На етапі зародження соціальної організації саме життя є головним параметром охорони та основою оцінки стану безпеки [1, с. 8]. Відповідно й уявлення тогочасної людини про безпеку зводилося до необхідності збереження власного життя. Вказана мета зазвичай досягалася шляхом рефлексорного здійснення певної сукупності дій у залежності від конкретних життєвих обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дискусійних положень, пов'язаних із питанням становлення та розвитку законодавства із забезпечення безпеки, в тому числі й її економічної складової, були висвітлені та проаналізовані у наукових доробках В. О. Антонова, І. Й. Бойка, А. І. Васильєва, О. М. Гоголевої, С. Є. Горбатюк, П. П. Захарченка, Л. О. Корчевської, І. М. Чабан, Р. В. Четвертакова, Л. С. Шевченка, І. В. Шевчук та ін. Водночас відсутність комплексних досліджень, присвячених питанням становлення та розвитку правового забезпечення

економічної безпеки на українських землях обумовлює необхідність вивчення та дослідження останньої.

Метою цієї статті є дослідження історичного розвитку появи системи економічної безпеки на українських землях від найдавніших часів до проголошення незалежності нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Зосереджуючи увагу на питаннях зародження, становлення та розвитку уявлень про необхідність у безпеці, в тому числі її економічному прояві, то ні в періоди стародавньої, а також княжої доби, якісь суттєві «зрушення» в цьому аспекті виокремити надзвичайно складно. Як слушно відзначає В. О. Антонов, «... вести мову крізь призму того часу стосовно інституту національної безпеки в сучасному контексті його сприйняття є вельми проблематичним і складним, оскільки він з об'єктивних причин не мав на той період свого концептуально правового вираження, проте слід сказати, що це були перші здобутки східних слов'ян на шляху його становлення та розвитку» [2, с. 63]. Аналогічну за смыслом точку зору доцільно висловити й відносно більш пізніх історичних періодів. Це, на наше переконання обумовлено і тим, що поява та поступове утвердження думки, що саме держава має забезпечувати загальний добробут і безпеку виникло тільки в XVII-XVIII ст. При цьому варто також зазначити, що на той історичний період така позиція поступово фундаментально утверджувалась лише у деяких європейських країнах.

Це ж саме стосується й її економічної складової, адже, як відомо, деякі концепції того часу присвячувались і питанням забезпечення економічних інтересів держави. Як зазначає В. Ш. Уразгалієв, конкретні пропозиції щодо економічного захисту держави мали місце у концепції меркантилізму – першої специфічної економічної школи в рамках теорії політичної економії. У постулатах раннього навчання меркантилізму – монетаризму (У. Стаффорд, Г. Малейнс, Б. Даванзатті, Г. Скарuffі та інші) – значаться такі заходи щодо забезпечення економічної безпеки держави (в першу чергу грошового обігу), як: заборона на вивезення грошей, обмеження імпорту, встановлення високих мит на ввезення товарів, зниження позичкового відсотка і т. п., представники зрілого меркантилізму (Т. Ман, Л. Робертс, У. Поттер, А. Серра й інші) у рамках сформульованої ними доктрини торгового балансу переносять дослідження зі сфери грошового обігу в сферу торгового обміну і розглядають в якості головного джерела національного багатства прибуток від обігу капіталу у зовнішній торгівлі [3, с. 20].

Водночас варто звернути увагу на висловлювання О. О. Панової, яка переконує, що в період княжої доби відбувається зародження ідеалів публічної безпеки, які зачіпають інтереси обштинної, родової і станової влади та закріплюють суспільні зусилля як офіційної (княжої) влади, так і суспільної влади в цілому [4, с. 36]. Цілком логічно, що навіть розуміння необхідності захисту власної території від загарбників, а також вжиття ряду заходів для досягнення наміченої мети слід розцінювати як потребу в безпеці, це ж саме виправдано може стосуватися періоду стародавньої доби, зважаючи на біологічні особливості самої людини.

Більше того, вже в часи княжої доби прослідковується тенденція до існування заходів, спрямованих на захист економічного аспекту безпеки. Перш за все мова йде про потребу окремих категорій населення сплачувати данину. Примітно, що подібна практика на українських землях існувала й до початку княжої доби. Так, за свідченням Повісті минулих літ, ще до утворення Київської Русі сплачували данину сильнішим сусідам – хазарам і норманам. Поляни, які займалися землеробством і скотарством, мали повинність у вигляді поземельної податі, яку вони сплачували хазарам від рала (плуга) [5, с. 32]. Однак розцінювати її сплату саме у вказаний історичний період як міру, спрямовану на забезпечення безпеки держави, на наш погляд є не виправданим. Це, по-перше, пояснюється відсутністю утворень, на тривалій основі хоча б із базовими ознаками держави; по-друге, безсистемністю сплати самої данини; по-третє, відсутністю правового закріплення; по-четверте, зазвичай такі дії були спрямовані більше на особисту безпеку особи чи групи осіб.

Система сплати данини (*пізніше податків – автор.*) Давньоруської держави генетично сходить до інститутів як зовнішнього, так і внутрішнього походження, конкретніше – до добровільних приношень або дарів членів плеємінної спільноти вождю, який виконував суспільно значущі функції, і данини, що виплачується підкореним плем'ям сильнішого сусіда в якості гарантії від нападу [6, с. 57]. Причому сплата данини, на думку С. А. Корф, проходить три стадії власного розвитку: данина у вигляді простої контрибуції з населення, яку брав князь за свій військовий ризик; данина, яку брав князь, який вже твердо тримав владу в окремо взятому князівстві; данина, яка мала характер державної повинності [7, с. 85]. Отже, данина сплачувалася, в тому числі для забезпечення функціонування державного апарату. Також це сприяло виконанню ряду завдань та широкого кола функцій, спрямованих у тому числі на протидію тогочасним загрозам безпеці.

Однією з перших згадок про данину та мита є русько-візантійський договір 907 р. За його умовами припускається ідея виплати данини з боку греків як неодмінної умови подальших мирних відносин. Також вказаним договором було визнано право руських купців торгувати з греками без сплати мита [8, с. 69]. Відповідно, розвиваються й економічні відносини, що позитивно відображається на безпековій складовій, адже зростає сама данина, виникають торгові зв'язки й, відповідно, посилюється вплив Давньоруської держави.

Серед відомих актів, окремі положення яких хоча б опосередковано присвячувались економічному аспекту безпеки, варто згадати Руську правду Ярослава Мудрого. На думку Л. О. Корчевської, «наріжним каменем» цього документа є особиста та майнова безпека, а саме збереження внутрішнього порядку в країні та захист власності заможних людей» [9, с. 38]. Деякі норми вказаного зводу законів регламентували відносини, що виникали під час оподаткування. Положеннями Руської Правди було визначено об'єкти оподаткування, ставки податку, встановлений період, протягом якого мав бути сплачений податок тощо. Отже, необхідність сплати данини санкціонувалася державою і була обов'язком кожного, на кого поширював свою дію загаданий звід законів.

У подальшому, в період занепаду та феодалної роздробленості Київської Русі, який супроводжувався частою появою інших князівств і, відповідно, поступовою втратою політичної єдності складно виокремити дієві нові правові заходи, спрямовані на економічний захист держави. Хоча й торговельні відносини продовжували мати місце, проте важливу роль у існуванні більшості з них відіграли взаємовідносини, які виникли та склалися ще за часів «розквіту» Давньоруської держави.

Серед тогочасних відокремлених територіальних утворень слід виділити Галицько-Волинське князівство, яке на певний період стало політичним та економічним центром на українських землях. Тамтешня правова система ґрунтувалася переважно на джерелах права Київської Русі: звичаєве право, коротка редакція Руської Правди, судова практика. Відповідні норми вказаних джерел неодноразово застосовувались під час розгляду й вирішення цивільних та кримінальних спорів. В подальшому суттєвий вплив мало німецьке (магдебурзьке) право, яке сформувалося в 1188 р. у місті Магдебург і в XIII ст. поширилося на інші німецькі землі, на міста Польщі, Литви, Чехії, Галицько-Волинської держави, Угорщини [10, с. 22].

Окрім традиційних документів, які присвячувались питанням сплати мита та податків, слід виділити акти, що засвідчують зовнішньоекономічні відносини Галицько-Волинського князівства. Отже, після «занепаду» Київської Русі важливе значення у питанні правового забезпечення економічного захисту держави, порівняно з іншими державними утвореннями на українських землях, відіграло саме Галицько-Волинське князівство.

В подальшому територія сучасної України чи її частини, зважаючи на власне геополітичне становище, неодноразово ставала завойованою іншими державними утвореннями. Очевидно, що це передбачало підпорядкування принципам правового регулювання домінуючих суб'єктів та зазвичай виключало реальну можливість існування інституцій раціонального законотворення з метою розробки й визнання власних правових основ регулювання суспільних відносин, які були б орієнтовані винятково на власні безпекові інтереси.

У хронологічному порядку наступним значимим етапом, в контексті обраної тематики наукового дослідження, доцільно виокремити період Козацької України. В 1648 р. відбулись кардинальні зміни у всіх сферах діяльності українського соціуму. Поступово була зруйнована річпосполитська система та почали виникати й набирати обертів нові державотворчі процеси. У свою чергу, це зумовлювало потреби розбудови власної господарської структури – матеріальної основи державності, яка, до того ж, повинна відповідати запитам тогочасної української спільноти [11, с. 411]. Реалізація намічених цілей у рамках обраного курсу передбачала прийняття ряду документів щодо нової організації населення Січі та захисту її інтересів, у тому числі й економічних.

Зважаючи на те, що в частині економічного захисту першочергова роль відводилась питанням запобігання послабленню позицій міст, у тому числі внаслідок зниження рівня виробництва та торгівлі, було вжито ряд заходів, спрямованих і на захист економічних відносин. Насамперед мова йде про видачу козацьких універсалів – ключових тогочасних правових документів, які виражали волю владного суб'єкта, маючи адміністративно-політичний характер.

Із числа вказаних документів варто згадати наступні: 1) «Універсал Богдана Хмельницького ніжинському купцеві Гнатові Івановичу на вільну безмитну торгівлю» (1649 р.); 2) «Універсал Богдана Хмельницького з дозволом київським міщанам вести торгівлю з Старим Биховом, який

піддався під владу Запорозького війська» (1657 р.); 3) «Універсал Богдана Хмельницького купцям-грекам Павлові і Степанові Юрієвичам на безмитну торгівлю» (1657 р.) [12, с. 226] та інші документи. Ключовою метою цих та інших подібних за змістом документів стала необхідність стимулювання розвитку економічних відносин, що мало б досягатися внаслідок існування гарантій правового захисту їх учасників із боку держави.

Очевидно, що важливе значення для економічного захисту держави мали й ряд інших козацьких універсалів. Не виникає сумніву, що для розвитку економіки важливим є політична стабільність, яка обумовлюється відсутністю багатьох, нерідко внутрішніх потенційно дестабілізуючих чинників, своєрідним запобіжником від дії деяких із них якраз і були вказані документи, «підкріплені» авторитетом та можливостями суверена.

В хронологічному порядку серед наступних знакових у цьому аспекті правових документів, безумовно, необхідно визначити Конституцію Пилипа Орлика («Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького») (1710 р.). Аналізуючи положення названого акта, можемо прийти до закономірного висновку, що документ не містив прямих вказівок стосовно обов'язку держави забезпечувати власний економічний захист. Проте, беручи до уваги умови, за яких було укладено договір, а також враховуючи положення про необхідність держави забезпечувати передумови для існування й підтримки Війська Запорозького, захищати права та вольності народу малоросійського [13] доцільно припустити визнання останньої своєї значимої монопольної ролі щодо захисту економічної безпекової складової.

Однак, як відомо, із моменту підписання вказаного договору гетьманат, порівняно з попередніми своїми етапами, поступово втрачав власні позиції і вже незабаром припинив існування. Безумовно, це мало наслідком настання чергової непослідовності, безсистемності та ірраціональності у розбудові української державності, нівелювало можливості посилення її впливу та позиціонування останньої як авторитетного учасника міждержавних відносин.

У подальшому розвиток економіки на українських землях сприяв появі нових інструментів її ресурсного забезпечення. Так, у 1729 р. був запроваджений вексельний обіг, проте подальшими указами селянам заборонялося користуватися векселями без згоди органів державної влади та поміщиків. Наприкінці XVIII ст., одночасно із зменшенням податкового навантаження, державне регулювання підприємницької діяльності обмежувалося переважно засобами непрямої дії. У Статуті 1781 р. передбачався нагляд поліції за створенням компаній. Статутом про цехи 1799 р. регламентувався правовий стан артілі. У 1784 р. почав функціонувати позиковий банк.

Проте, водночас більшість українських земель перебували в складі Російської імперії, що спричинило припинення перебігу багатьох державотворчих процесів й, відповідно, знецінення їх ролі, з точки зору дотримання та виконання існуючих владних актів. А введення в дію «Зводу законів Російської імперії» мало закономірним юридичним наслідком унеможливлення застосування попередніх правових норм, що також призвело до відсутності змоги подальшого розвитку правових засад у забезпеченні безпекових складових. Тому й суспільні відносини врегульовувались із орієнтацією не на власні інтереси української держави.

Варто зазначити, що в часи перебування у складі Російської імперії в юридичних документах почали використовувати термін «безпека». Під згаданою дефініцією було прийнято розуміти діяльність, спрямовану на боротьбу з державними злочинами. Вказане питання з часом неодноразово актуалізувалося в указах російських царів Василя III, Петра I, а також у реформах С. Вітте і П. Століпіна.

Наступним значимим періодом, на нашу думку, слід вважати події, що починаються у 1917 р. Після Лютневої Революції відбулось зародження та піднесення національного визвольного руху, що в подальшому стало наслідком активізації процесу правотворчості на користь інтересів української держави. Безумовно, знаковими серед таких документів вважаються Універсали Української Центральної Ради (далі – УЦР), в яких були визначені кроки по створенню та розбудові Української держави від статусу автономії до самостійного суб'єкта [14, с. 21].

Аналізуючи вказані документи, на особливу увагу в контексті дослідження заслуговує IV Універсал УЦР, який, порівняно з попередніми актами, присвячувався саме питанням визнання статусу самостійної держави. В аспекті економічного захисту української держави були окреслені та задекларовані наступні завдання: 1) переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, до вироблення продуктів; 2) монополізація контролю Української держави над торгівлею товарами, які ввозяться чи вивозяться за межі кордону; 3) монополізація виробництва заліза, вугілля, шкури, тютюну й інших продуктів і товарів; 4) встановлення державно-народного контролю над банками; 4) інші заходи. Їх особливість полягала в тому, що вони були спрямовані не скільки

на економічний захист держави, а більше на бажання послабити існуючий тиск, якого зазнавало суспільство. Вбачається, що це мало досягатися завдяки стимулюванню трудового населення шляхом їх наділення земельними ділянками, протидією спекулюванню цінами, виробництвом товарів пріоритетно на користь останніх, мінімізації адміністративного тиску тощо [15].

Також IV Універсалом передбачалась необхідність скорого прийняття Основного Закону незалежної держави, що відбулося 29 квітня 1918 р. Положеннями Конституції УНР було закладено правові підвалини відродження Української держави. Ст. 1 вказаного акта визначалось, що відновивши своє державне право як Українська Народна Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян проголосила себе і нині є державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною [16]. Проте, варто зазначити, що Конституція УНР не містила положень, присвячених державній політиці в сфері безпеки, у тому числі й стосовно захисту від загроз економічного характеру.

У період існування вже Гетьманської держави відбуваються певні зміни у державному регулюванні економічної складової. Поступово відновилися фінансово-кредитна система, сформований державний бюджет, проведена земельна реформа. Законами про тимчасовий державний устрій України від 09.18.1918 р. було визначено національну грошову одиницю – карбованець. Були прийняті закони щодо введення та зміцнення національної валюти, функціонування Державної скарбниці, відновлення державної горілчаної монополії, заснування Українського Державного банку, налагодження митної та податкової служб тощо [17].

З приводу Директорії УНР, то остання за незначний часовий проміжок свого існування була сконцентрована на війні з радянською Росією. Внаслідок чого правотворча діяльність не була розвинена і спрямована на вузьке коло проблемних питань. Тому суттєвих правових заходів, спрямованих на економічний захист держави, на наш погляд, було недостатньо і виокремити їх складно.

У часи перебування України в складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) відбулася чергова зміна підходів щодо формування та підтримки існування сприятливих умов для нормального функціонування безпекового середовища. Зважаючи на специфіку союзних міждержавних відносин, політика тогочасної Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) за всіма напрямками здійснювалась у відповідності до цілей і завдань Російської РФСР, відповідно й питання правового забезпечення захисту економічної складової слід теж розглядати з позиції ідеології та результатів правотворчості останньої.

Слід відзначити, що на відміну від більшості європейських країн, у Радянському Союзі думка про перевагу інтересів держави над інтересами суспільства почала розвиватися та поступово утверджуватися лише в 20-ті рр. минулого століття. Вважалося, що державні інтереси повинні бути пріоритетними перед інтересами особи, адже новоутворена держава краще знає як захистити кожного конкретного громадянина, тобто, захищаючи інтереси держави, тим самим всебічно охороняє права та інтереси власних громадян. Як наслідок – посягання на інтереси держави каралося набагато жорсткіше, ніж протиправні дії щодо конкретної особи [18, с. 27]. Відповідно державою визнавалось верховенство державної безпеки над безпекою суспільною, що в подальшому повністю позначилося на правовій ідеології Української РСР.

У 1934 р. у СРСР на державному рівні було запроваджене поняття «державна безпека» та в складі НКВС утворене Головне управління державної безпеки. Та, що важливіше, в 1936 р. вказаний термін було включено до Конституції СРСР і, відповідно, цю дефініцію почали активно використовувати в актах державних органів, а також досліджувати у науковій літературі [19]. Водночас слід констатувати, що незважаючи на це, у СРСР тривалий час питанню економічного аспекту безпеки приділялося дуже мало уваги. Це ж саме стосувалося й Української РСР. Так, досліджуючи результати правотворчості владних суб'єктів того часу, ми дійшли висновку, що в перші десятиліття її державна політика здебільшого була орієнтована на вирішення інших проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки в цілому. Безумовно, важливою передумовою існування окресленого становища була Друга світова війна та післявоєнний період, що об'єктивно зумовлювало необхідність оперативної й результативної вирішувати ряд завдань іншого характеру.

Новою суттєвою обставиною, що зумовила потребу актуалізації наукових досліджень та відповідного законодавчого реагування на тогочасні виклики, в тому числі й для економічної складової, стало глобальне геополітичне, військове, економічне та ідеологічне протистояння з 1946 р. до кінця 1980-х, так звана «холодна війна». Це обумовило необхідність першочергової концентрації не тільки на військовому, ідеологічному і політичному, а й на економічному

векторах державної політики. Внаслідок чого в СРСР переважало розуміння економічної безпеки як однієї з характеристик глобального військового протистояння соціалістичної і капіталістичної систем [20, с. 27].

Це помітно негативно позначилося на економічному та політичному становищі СРСР й фактично заклало підвалини для його розколу. Об'єктивно виникла потреба майбутньої України формувати свою правову систему, в тому числі й щодо захисту економічної складової безпеки, орієнтовану винятково на власні інтереси та адаптовану до тогочасних складних реалій. Ураховуючи те, що почали здійснюватися перші вагомні правотворчі кроки, спрямовані на побудову власної правової системи, вбачається за доцільне і виправдане особливу увагу приділити саме цим та хронологічно послідувачим подіям, пов'язаним із розвитком вказаної сфери.

Початок 1990-х рр. ознаменувався похваленням інтересу з боку науковців і суспільних діячів до проблеми економічної безпеки. У практичному плані було досягнуто певних успіхів, зокрема, поняття «економічна безпека» ввійшло до нормативно-правової лексики законодавчих документів та зайняло позицію в дискусіях з економічних питань [21, с. 69]. Водночас на перший план стали висуватися такі види безпеки, як економічна, фінансова, екологічна, інформаційна та інші. Зважаючи на неефективність командно-адміністративної системи управління економікою, появи передумов для гіперінфляції і скорочення ВВП виникла нагальна потреба розробки та впровадження дієвого механізму з організації управління економічною складовою.

Одним із перших кроків для реалізації наміченого стало ухвалення Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ, у відповідності до якої проголошувався державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повнота й неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Названим документом передбачалося, що весь економічний і науково-технічний потенціал, створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету республіки і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян [22].

Важливим актом у цьому напрямі слід визнати і Закон Української РСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 03.08.1990 р. № 142-ХІІ. Саме ним було задекларовано основи економічної самостійності України як незалежної суверенної держави [23]. Також, як наголошує І. В. Шевчук, у зазначеному нормативно-правовому акті передбачався механізм переходу до ринкової економіки, формування бюджетної, грошово-кредитної та фінансової систем. Відповідно до Закону фінансові ресурси Української РСР склалися з таких елементів: кошти з республіканського бюджету, бюджетів Рад народних депутатів, коштів органів місцевого самоврядування, позабюджетних та інших коштів. Ефективний розподіл і баланс коштів, що надходили з республіканського та місцевого бюджетів, забезпечувався виваженою податковою політикою держави. Щодо банківської системи, то єдиною акредитованою емісійною установою Української РСР був Національний банк України, до повноважень якого було віднесено формування та реалізацію єдиної грошово-кредитної та валютної політики. Національний банк України був підзвітний Верховній Раді УРСР [24, с. 315 – 316]. Досліджуючи цей період, ми дійшли закономірного висновку, що на початку дев'яностих років двадцятого століття одночасно із проголошенням незалежності України закладалися підвалини системи економічної безпеки молодій державі. Підкреслимо, що це відбулося вперше за весь час існування українських земель та української нації. З початку здобуття незалежності Україною, зважаючи на поточне економічне становище, усвідомлення реальної нагальної потреби розбудови вітчизняної економіки із меншою кількістю, у порівнянні з радянським періодом, ресурсів та різким погіршенням криміногенної обстановки, перед вітчизняною економікою виникає необхідність створення нових адміністративно-правових механізмів для її дієвого захисту. І першочерговим на цьому етапі була розробка та подальше прийняття (затвердження) відповідних актів з метою формування правового підґрунтя для успішної реалізації наміченого цілей. А найголовніше – закладення правових основ створення системи економічної безпеки країни у Конституцію України.

Висновки. Досліджуючи історичний розвиток появи системи економічної безпеки на українських землях, ми дійшли висновку, що її розвиток був тісно пов'язаний із виникненням та функціонуванням в цілому системи забезпечення безпеки держави й суспільства, які існували в певні періоди на територіях нинішньої України. Економічна безпека розвивалась паралельно з державністю та стала однією з головних складових національної безпеки нашої країни. Тому цілком логічно та виправдано буде проводити подальші дослідження системи економічної безпеки України через призму захисту національних економічних інтересів у цілому й як сегмента національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. Х. : Право, 2009. 312 с.
2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
3. Уразгалиев В. Ш. Экономическая безопасность : учебник и практикум для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 675 с.
4. Панова О. О. Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 516 с.
5. Лихачев С. С., Дмитриев Л. А. Повесть временных лет: подгот. текста, пер. с древнерус., примеч. «Изборник» : сб. произв. лит. Древней Руси. М. : Худ. лит.-ра, 1969. С. 28–91.
6. Свердлов М. Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. Л., 1983. С. 57.
7. Корф С. История русской государственности. Т. 1 : Основные черты древнерусского государства. СанктПетербург: Тип. Тренке, 1908. 283 с.
8. Походзіло Ю. М. Становлення податкової функції держави на українських землях у часи Київської Русі та феодальної роздробленості XII–XIV ст. *Право та інновації*, 2017. № 4. С. 69–74.
9. Корчевська Л. О. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Херсон, 2017. 501 с.
10. Бойко І. Й. Генезис та еволюція джерел права у Галичині (1349–1434 pp.). *Часопис Київського університету права*, 2009. № 1. С. 20–25.
11. Аверинцев С. С., Арабоглы Э. А., Ильичев Л. Ф. и др. Философский энциклопедический словарь – 2-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
12. Універсали Б. Хмельницького. URL: <http://history.org.ua/LibegUA/966-7217-53-1/966-7217-53-1.pdf>.
13. Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
14. Melnik V. I. Legal aspects of providing economic protection the Ukrainian State in 1917-1990. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Резнік. Суми : Сумський державний університет, 2020. Ч. 1. Р. 20–23.
15. Універсал Української Центральної Ради (IV) від 19.01.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18>.
16. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.
17. Закони про тимчасовий державний устрій України : Закон Державного утворення на території України (1917–1920). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18#Text>
18. Бригінець О. О. Правове забезпечення фінансової безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 464 с.
19. Агадуллин Н. Ф. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории : дисс. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Уфа, 2007. 156 с.
20. Гоголева Е. Н. Экономическая безопасность как социальный феномен: состояние и проблемы обеспечения в России. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*, 2014. № 3. С. 98–106.
21. Андрианов В. Д. Россия в мировой экономике : учеб. пособие для студ. вузов. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. С. 24.
22. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
23. Про економічну самостійність Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 03.08.1990 р. № 142-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-12>.
24. Шевчук І. В. Нормативно-правове забезпечення економічної безпеки України в контексті захисту національних інтересів держави. *Університетські наукові записки*, 2018. № 67–68, С. 313–321.